

Varjasi Szabolcs

∴ ELTE, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
∴ varjasi.szabolcs@gmail.com

MAGYAR DIÁKOK A VAJDASÁGBAN: NYELVÉSZETI TANULMÁNYOK

Hungarian Students in Vojvodina: Linguistic Studies

Bene Annamária: *A vajdasági magyarok nyelvhasználati szokásairól. Szocio-és pszicholingvisztikai tanulmányok.* Lux Color Printing, Óbecse, 2012

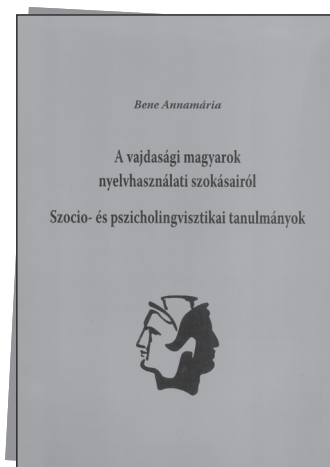
Bene Annamária az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának rendkívüli tanára. 2008-ban a Magyar Tudományos Akadémia Arany János-díjának kitüntetettje, mely elismerést kiemelkedő fiatal kutatói tevékenységért ítéltek oda számára. A 2008/2009-es tanév őszi félévét a Kaliforniai Egyetemen töltötte Fulbright Kutatói Ösztöndíjjal.

A könyv a szerző azon vizsgálatainak összefoglaló gyűjteménye, amelyek a tanulmányait magyar nyelven folytató vajdasági diákok körét célozzák meg. Erre a csoportra az utóbbi időben csekély figyelem összpontosult. A kutatások többnyire az 1990-es évek utolsó, a 2000-es évek első néhány éveiben zajlottak.

A kötet két nagyobb egységből épül fel. Az első részben a szerző empirikus kutatásai alapján íródott tanulmányai kaptak helyet, a másodikban kétnyelvűséggel foglalkozó monográfiákról szóló recenziók szerepelnek. A tanulmányok között többségben vannak a szociolingvisztikai írások, ezek mellett találunk egy leíró nyelvészeti témával kapcsolatosat is.

A kötet a szerző szándéka szerint összefoglalást nyújt a Vajdaságban zajló, a szerző kétnyelvűséggel kapcsolatos munkásságáról. A bemutatott vizsgálatok helyszínét tulajdonképpen Bácska és Bánát vidéke jelenti.

A kiadvány élén egy olyan tanulmányt olvashatunk, amely a 24. Országos Tudományos Diákköri Konferencián 2. helyezést ért el, és

melynek címe: Vajdaság, kétnyelvűség, egyetem. A kötet első tanulmányaként fontos szerep hárul erre a munkára, mivel a kellő mértékben szükséges tisztázni a szerző által használt alapvető kategóriákat (pl. kétnyelvűség), valamint érdemes bemutatni a kutatási módszereket, amelyekkel a kutatások folytak. Ezt a feladatot a kötetet bevezető írás maradéktalanul betölti. A szerző kutatása úttörő jellegét a következőképpen fogalmazza meg: „a vajdasági magyar egyetemisták és középiskolások bilingvizmusának sajátos vonásait még senki sem kutatta”. A kétnyelvűség fogalmának tisztázását követően a szerző arra vállalkozik, hogy a kétnyelvű helyzet kialakulásának okait felvázolja. A tanulmány fontos megállapításokat tesz a vajdasági kétnyelvűség szakirodalmához. Például egyrészt megállapítja, hogy a vizsgálatban részt vevő egyetemisták elsősorban magyar nyelvű irodalmat olvasnak, illetve egyéb médiahasználatuk is túlnyomórészt magyar nyelven történik. Mindemellett felsőfokú tanulmányaikat mindannyian szerb nyelven végzik. Megtudjuk továbbá azt is, hogy „a vajdasági magyar anyanyelvű, de egyetemi tanulmányaikat szerb nyelven végző hallgatók körében nem mutatható ki olyan nyelvhasználati szintér, ahol kizárólag a magyar nyelv volna használatos” (18).

Presztízis és stigma többnyelvű környezetben című, sorrendben másodikként közölt tanulmányában a kutató a szociolingvisztika két alapfogalmával kapcsolatos vizsgálatainak eredményeit összegzi. Ebben az esetben az adatközlők tanulmányaikat magyar nyelven folytató, az általános iskola felső tagozatába járó diákok voltak. A környezeti nyelv elsajátításának szinterek szerinti bemutatásánál a szerző – magas fokú problémaérzékenységről tanúskodva – megjegyzi, hogy a válaszadók közel harmada a szerbet otthon tanulja meg, annak ellenére, hogy a válaszadók nagy része magyar egynyelvű családból származik. Említést tesz arról is, hogy ez a magas arány sugallhatja a „nyelvcserefolyamat kezdetét”, azonban ez szerinte csak első pillantásra van így, mivel „egyszerűen arról van szó, hogy a szülők jónak látják korán, gyakran még óvodába indulás előtt megismertetni gyermeküket a környezet nyelvével” (29–30). Néhány oldallal korábban maga a szerző ír a nyelvek presztízisének, illetve a társadalmi gyökerekből táplálkozó nyelvi attitűdöknek a nyelvcserére gyakorolt hatásairól. Feltehetjük a kérdést, ha a magyar családban a gyermek már ilyen korán megtanulja a környezeti nyelvet, ez miként alakítja ki a gyermekben a két nyelv presztízisét, nem jelenti-e a szerb presztízisének növekedését a magyar nyelvvel szemben? Ez az eredmény azért is érdemel figyelmet, mert a tanulmányaikat magyar nyelven végzők – tehát feltételezhetően a magyarságukhoz erősen kötődő személyek – között 30% azoknak az aránya, akik a magyar mellett a szerbet is otthon sajátítják el, gyakran magyar szülőktől. Egy további kutatásban érdekes lenne olyan adatközlőket is megvizsgálni, akik nem magyarul végzik a tanulmányaikat. Ezek fényében, vitatható következtetést von le a szerző akkor,

amikor egy nyelvcserefolyamat kezdetének sugallásáról ír, ilyen helyzetben – ahogy arra egy lábjegyzetben fel is hívja a figyelmet (30) – ebben az esetben már észlelhető nyelvcserefolyamatról van szó. Összességében elmondható, hogy a tanulmány kérdésfelvetése nagyon izgalmas. A vajdasági magyar tannyelvű általános iskolába járó diákok között vizsgálja a médiák használatát, rávilágít a nyelvhasználati szinterek és a nyelvválasztás összefüggéseire, valamint választ kaphatunk arra is, hogy a vizsgálatban résztvevők – fiatal koruk ellenére – bizonyos mértékben már szembesültek a nyelvi megkülönböztetés explicit formájával is (22,85%; 32).

Három vajdasági gimnázium magyar tanulóinak nyelvhasználati sajátosságai című, harmadik fejezetben a szerző „azt kívánja feltárni, hogy milyen nyelvhasználati sajátosságok jellemzik a vajdasági és magyarul tanuló gimnáziumi tanulók nyelvhasználatát”. Az adatközlők tehát középiskolai tanulók (n=190). „A szabadkai és a zentai gimnáziumban mind a 2004/2005., mind az előző [értsd: 2005/2006.] tanévben minden tantárgyat a megkérdezettek magyarul tanultak, vagyis az anyanyelv-megtartó oktatási modell érvényesült, melyben a többség nyelvét kizárólag tantárgyként oktatják” – ez a tanulmány legjelentősebb állítása, ez magában foglalja a középiskolások nyelvhasználatának legfontosabb vonatkozásait is. A szerző a nyelvhasználati szinterek és a nyelvválasztás kapcsolatának szemléletes és alapos bemutatását adja. Mindemellett érdemesnek tűnhet kellő kritikával kezelni az anyanyelv-identitásmegőrző szerepéről szóló fejezet (45–47) esetében a szépirodalom és a nyomtatott sajtó nyelve vizsgálatának eredményeit, hiszen könnyen lehet, hogy éppen az adatközlői csoport kiválasztásának módszertani vonatkozásai (ti. a magyar tannyelvű iskolák diákjai az adatközlők) vezetnek oda, hogy inkább a magyar nyelvű szépirodalmat olvassák a válaszadók, mint a szerbet. Ennek oka pedig elsősorban az, hogy a középiskolás diákok általában az iskolán keresztül kerülnek kapcsolatba a szépirodalommal. Számomra ezt tűnik igazolni az újságok, folyóiratok olvasottságának kiegyenlítettebb aránya is. Mindezek ellenére rendkívül fontos – ahogy a szerző is felhívja rá a figyelmet – az a tény, miszerint a vizsgált oktatási intézményekben a magyar nem csupán tantárgyként, hanem az oktatás nyelveként van jelen.

A kötet negyedik és ötödik írása egységet alkot. Előbbi egy elméleti öszszegzés a kommunikatív és a kognitív kompetenciáról, amelyet a szerző James Cummins elméleti keretében értelmez (l. Cummins 1979). Különösen tanulságos a cikk olvasásakor, hogy a szerző a hymes-i kommunikatív kompetencia fogalmát először azonosítja Chomsky kompetenciafogalmával; nem kevésbé tűnik tanulságosnak ugyanennek a fogalomnak nyelvváltozatként való értelmezése sem. (Nem merném határozottan kijelenteni, hogy a fogalomhasználat helytelen, annak csupán újszerű voltára mutatnék rá. Ugyanakkor véleményem szerint az iskolai nyelvváltozat ~ társalgási [informális] nyelvváltozat szemben-

állás megragadására a kognitív kompetencia és a kommunikatív kompetencia fogalompárja nem a legszerencsésebb.)

A rendkívül érdekes és újszerű gondolatok empirikus bizonyítékát egy esettanulmányként is értelmezhető írás adja, melynek címe: A vajdasági magyar középiskolai tanulók kognitív kompetenciavizsgálata. Fontos eredménye ennek az írásnak az olvasó szembesítése a kisebbségi nyelvi helyzetben élő emberek iskolában tapasztalt nyelvi nehézségeivel. Látható, empirikus kutatáson alapuló bizonyítékai vannak a kognitív kompetencia fogalom relevanciájának. A tanulmányban – jelen sorok szerzője számára meglepő módon – azonban az adatközlőknek nem a másod-, hanem az első nyelvi kognitív kompetenciája felmérésének eredményeiről számol be a szerző. Írása nagyszerűen mutat rá azokra a sajátosságokra, amelyek a vajdasági magyar tanítási nyelvű középiskolába járó diákokra jellemzőek. Érdekes lenne ezeket az adatokat összehasonlítani egy magyarországi magyar egynyelvű középiskolában zajló hasonló felmérés eredményeivel.

A kötet utolsó tanulmánya szintén a vajdasági magyar gimnáziumokba járó diákokat vizsgálja. Nyelvhasználatukat kérdőíves módszerrel kutatja, mégpedig a vonatkozó névmás használatát különböző típusú mellékmondatokban. Az eredményeket a Strukturális magyar nyelvtan (Kenesi 1995) leírásával hozza párhuzamba a szerző, megállapítva, hogy „a magyar nyelv vajdasági regionális változatát beszélő vizsgálati alanyok grammatikája a vonatkozó névmások modulját illetően eltér a budapesti köznyelvet, azaz a művelt köznyelvet beszélő egynyelvű magyarok releváns grammatikájától” (77).

A kötet záró írásai századunk első éveiben napvilágot látott, és a kétnyelvűség témakörében meghatározó monográfiák rövid ismertetését adják.

Összességében egy olyan kiadványt kap az olvasó, amely speciálisan a vajdasági kétnyelvűséggel, még pontosabban a vajdasági magyar diákok kétnyelvűségével foglalkozik. Ez adja a kötet vezérfonalát, minden egyes tanulmány háttérében olyan kutatások állnak, amelyek célcsoportja az említett közösség. Elvértve ugyan találkozunk szerkesztői figyelmetlenségből eredő, némely esetben kifejezetten szembetűnő pontatlanságokkal (pl. két esetben is előfordul, hogy hetven adatközlőről ír a szerző, holott a tényleges szám 190, valamint két tanulmány bevezetője megegyezik). Mindazonáltal úgy gondolom, szakmai megalapozottsága miatt mindenképpen hasznos összefoglaló kötet született, amely mind az egyetemi oktatók, mind a hallgatók számára tartalmaz hasznosítható gondolatokat. Ráadásul a követhető írásmód, logikus felépítés, továbbá a számos táblázat és szemléltető diagram miatt haszonnal forgathatja bárki, aki érdeklődést mutat a vajdasági magyar–szerb kétnyelvűség témája iránt.

HIVATKOZÁSOK

- Cummins, James 1979. *Cognitive/academic language proficiency, linguistic interdependence, the optimal age question and some other matters*. Working Papers on Bilingualism 19.: 197–205.
- Kenesi István 1995. Az alárendelt mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc szerk. *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest, 529–713.